

Akadémiai szabadság és diákmentalitás a göttingeni egyetemen

(Adalékok a göttingeni diákok mentalitástörténetéhez)

(*Diáktípusok a 18. században*) 18. századi német emlékkönyvekben gyakran találkozunk diáktípusokat bemutató illusztrációkkal. A rajzok általában négy akadémiához köthető négy alaptípust ábrázolnak: a lipcsei, hallei, wittenbergi és jénai diákot. A lipcsei diák piperkőc gavallér, az udvari divatot követi: copfos parókát visel és színes bársony térdnadrágot, lábán fehér selyemharisnya és csatos cipő van. Lipcsében sok pénzt költ az ember, és örökösen a nők körül forgolódik. A hallei jámbor, álszent pietista, igazi éhenkórász, szorgalmas, önmegtartóztató. Ezt tükrözi öltözéke is: minden fekete rajta, papos kabátját állig gombolja. Kezében vándorbot, hóna alatt a Biblia: „Isten meg fogja büntetni a világot” – hirdeti. Wittenbergben a barátságot mindenek fölé helyezik, de barátnak jobbára az ivócimbora számít. Az élet tivornyázásból áll, egyik poharat a másik után ürítik. Ruházatukból hiányzik az elegancia, oldalukon kard fityeg. A jénai diák kötekedő fenegyerek – „*In Jena ist die mode so, da raufft sich bruder studio*”, szól a mondás –, azaz vagy párbajozik, vagy éppen párbajozni készül, hogy az ún. akadémiai szabadságot megvédje. „*Az itt volt német diákok nagyon vadoknak látszanak, nagy, felakasztott taréjos kalappal, kászú stíblivel, melynek erősen kemény szára térden felől ér, melyre nagy sarkantyú van felkötve, s mikor mennek az utcán, nagy csizmáikat úgy verik, hogy zúg belé az utca, és a szelidebb viseletű ember irtózik az úton még szembe menni is velek.*” – írta Fogarasi Sámuel 18. századi emlékirataiban.

Ez a négy diáktípus variálódik más képeken is. Egy ismeretlen tulajdonosú giesseni emlékkönyv hesseni diákokról készített rajzában is erre a négy alaptípusra ismerhetünk: a giesseni diák fesztelen és vidám, szájában pipa füstöl. Öltözéke után jénainak gondolnánk. Marburgban elegánsan, rangja szerint él az ember, az itteni diákok megjelenése a lipcseiekre emlékeztet. Herborn a kálvinisták fellegvára, a herborni diák szigorú külseje sugallja, hogy fő elfoglaltsága a tanulás, csakúgy, mint a halleinak.

Kissé sarkítva: viselkedésük, szokásaik alapján a 18. századi diákok két alaptípusát különböztethetjük meg: az **ideálisat**, aki finom, elegáns, jó modorú és szorgalmas, távol tartja magát a durva magaviseletűektől, és a **kötekedőt**, aki kocsmákba és rossz nőkhöz jár, a nyílt utcán verekedéseket provokál, adósságot halmoz fel, és végül kiutasítják az egyetemről.

(*A göttingeni diáktípus*) A göttingeni diákokról is maradt fenn emlékkönyvi illusztráció. *L. A. Rupsteinnek* a göttingeni Stadtarchivban őrzött emlékkönyvében két rajz is található 1773-ból, mely uniformisban lévő férfiakat ábrázol. A nyolc férfikép nyolc itt tanuló „Landsmannschaft”-ot tipizál, az inceptor minden alak fölé beírta származási helyüket: kurlandi, pomeráni, frankfurti, moseli, westfáliai, hannoveri, braunschweigi és holsteini honfiak láthatóak a rajzokon. Az összes viselet eleganciát tükröz: harisnya, csatos cipő, térdnadrág, mellény, hosszú, színes kabát, a copfos paróka fölött divatos kalap díszleg. Kardot egyikük sem visel. *Levin Joachim von Barner* emlékkönyvének 1765-ből származó bejegyzése a Göttingenben tanuló mecklenburgiak békésen borozgató társaságát ábrázolja. Elegáns környezetben, valószínűleg egy diákszobában kilenc ifjú emeli éppen poharát, és csak az asztalfőnél álló alak kezében van kivont kard, ő a „Landes Vater”.

Az utókor szemében a göttingeni a mintadiák, aki a tanulásra összpontosít, jó magaviseletű és előkelő modorú. A királyi proklamáció szerint a göttingeni alma mater a tudomány és a jó szokások nevelőiskolája. Ezt próbálta az egyetem vezetése is a kezdetektől közvetíteni: a félévenkénti prorektor avatáson a leköszönő és a hivatalba lépő prorektorok mindig kiemelték a diákok illendő magaviseletét, a királyhoz Hannoverbe küldött jelentéseikbe is mindig erről számoltak be.

(*Az alapítástól a hétéves háború végéig (1734–1763)*) Pedig a valóság, főleg az egyetem első évtizedeiben, egészen más volt. Az addig csendes város lakóit szinte sokkolta a sok zabolátlan fiatalember megjelenése. Mindennapossá vált az utcai lármázás, az ablakok betörése. Nem csoda: az 1735 tavaszán Göttingenben beiratkozott 190 diák közül 42 Jénából érkezett, egy részük onnan kicsapott diák volt. 1737-ben, az egyetem ünnepélyes felavatásán még kifogástalanul viselkedtek, de az ünnepség után már randalíroztak, bedobálták az ablakokat. Az immatrikuláció során ugyan kézhez kapták az egyetemi törvényeket, melyre felesküdték, betartását viszont általában nem vették komolyan. A törvények a diákok kötelességeit tartalmazták, rendeleteket, tiltásokat, figyelmeztetéseket, elsősorban azt, milyen viselkedést vár el tőlük az egyetem. Az idők során hozott új rendeleteket először a hirdetőtáblán tették közzé, majd 1755-ben, 1763-ban és 1796-ban a státutumokat ezekkel kiegészítve újra összefoglalták, és brosúra formájában több ezer példányban kinyomtatták. A kiadást részben az egyetemi, részben a hannoveri büdzsé finanszírozta, és nemcsak a diákoknak, hanem a polgároknek, nyilvános helyeknek, környékbeli településeknek is juttattak belőle.

A diákoknak is voltak saját, íratlan törvényeik, a *Comment*, mely a diákhagyományokat, szokásokat, a diákok egymás közti viszonyát foglalta össze. A *Comment* kiinduló gondolata az akadémiai szabadság és egyenlőség volt. Aki ezt megsértette, párbajjal fizetett, holott a párbaj az akadémiai törvények szerint eleve tiltott volt. Ugyanekkorra vétségnek számított az adott szó megszegése. A göttingeni *Comment* írott változata 1813-ból a *Der Göttinger Student* című könyvecskéből ismert. Ezt olvasva nem is hinnénk, milyen zabolátlan volt az ifjúság a 18. század közepén, hiszen a *Comment* egyes pontjai a jó magaviseletről, tisztességről, udvariasságról és bajtársiasságról szólnak.

A diákság mindenestre nem az előírásoknak, hanem a diákhagyományoknak megfelelően kereste identitását a városi közösségben. Az akadémiai szabadság számukra olyan privilégizált állapotot jelentett, amely lehetővé tette a féktelen, olykor erőszakba hajló életvitelt és más társadalmi csoportok lenézését. Az egyetem első évtizedeiben a diákok többségét a jénainak is nevezett hírhedt „renommista” magatartás jellemezte. A renommistákat aránytalanul magasra csapott kalapjukról, görbe kardjukról és térd fölül érő csizmájukról, valamint harsány, nyers, sokszor erőszakos modorukról lehetett felismerni. Mindennapos volt a *pennalizmus* – azaz az új diákok bántalmazása, megalázása –, az őrséget provokálták, kalapban ültek az órákon, ablakokat törtek be, verekedtek. Éjszaka ittasan, lármázva, pisztollyal, karddal felfegyverkezve vonultak végig a városon, megzavarták a családi és városi rendezvényeket, rettegésben tartva a jámbor filiszteusokat. „*Csak az tudja elképzelni, mit jelentett az örökös garázdaság, láрма, zavargás, »viva!« és »pereat!« kiáltás a városban, aki ezt kénytelen volt elszenvedni*” – írta *Samuel Ch. Hollmann* professzor évtizedekkel későbbi emlékirataiban.

Jóllehet a kurátor, *Gerlach Adolph von Münchhausen* az egyetem jó hírnevének érdekében már a kezdetektől kemény szigort várt el a professzoroktól, az egyetemi szénátus a büntetések kiszabásában elnéző volt. Eleinte több volt a pusztá figyelmeztetés, hogy hagyják abba az éjszakai lármázást, és fegyelmeztettebben viselkedjenek. A kiszabott büntetések között is a leggyakoribb az enyhének számító pénzbüntetés és az áristom (szobafogság) volt. Súlyosabb vétkeknél a karczerba (egyetemi fogda) zárták az elkövetőt. Ritkán fordult

elő a *consilium abeundi*, az egyetemről való ideiglenes, és a *relegáció*, azaz a végleges kizárás. Ráadásul a diákok felett minden esetben az egyetemnek volt ítélkezési joghatósága.

A professzorok szolidaritása ugyanazon a tradicionális értelemben vett akadémiai szabadságon alapult, mint a diákoké. Az egyetemi autonómia jogi különállást jelentett, a városnak nem volt beleszólási joga az egyetem életébe, ugyanakkor gazdaságilag függött is tőle. A városi hierarchiában a prorektor, de még a dékánok is megelőzték a városi előjárókat. Az egyetem viszont a diákok által létezett, rajtuk múltott a professzorok egzisztenciája is. Professzor és diák tehát kölcsönös függésben volt egymással. Ugyanakkor egyfajta patriarchális viszony volt ez, amit a diákok is elfogadtak, és a professzori tekintély előtt mindig meghajoltak. Az egyetemi bíróság aktáiban sok olyan esettel találkozunk, ahol a városi őrséggel való összetűzésük során a diákok csak a prorektor közbelépésére voltak hajlandók visszavonulni.

(*Landsmannschaft és Studentenorden*) Ebben az időszakban virágoztak a *Landsmannschaftok*, az azonos vidékről, országból jött, azonos nyelvet beszélő közösségek. E közösségek tagjai a bajban segítettek egymásnak, saját törvényeik voltak és maguk közül vezetőt választottak. Addig nem is volt baj, míg a diákok csoportokba verődve összetartottak. 1747-től azonban divatba jött a mindenkori nemzeti színek, kokárdák viselése, mely provokálóan hatott a többségi társadalomra. Ezért aztán megtiltották az együvé tartozást kifejező jelképek, szalagok, ruhák használatát, a társaságokat viszont nem: létezésük a diákok identitásában fontos szerepet játszott.

Az 1740-as években ennél veszélyesebb diákszerveződés kezdődött, mely hangadóvá vált az egyetemeken: a *Studentenorden*, azaz a diákrendek megalakulása. Egyes kutatók szerint a diákrendek valójában szabadjóművesek által alapított egyetemi páholyok, titkos szervezetek voltak. A mozgalom Halléből és Jénából indult ki, de az összes protestáns egyetemre eljutott, így Göttingenbe is. Tagjaik örök barátságra esküdtek fel, jelentős összegeket fizettek a rend kasszájába és titkos összejöveteleket tartottak, titkos jeleket használtak. A „tiszteletre méltó” Mops-rend – jelképe a mopsz-kutya – 1747-ben alakult 55 taggal, akiknek többsége előkelő hannoveri nemesi családból származott, mégis egy év múlva betiltották őket. Bár senkit nem relegáltak közülük, mégis szigorú ítéletek születtek: az ösztöndíjasok elvesztették ösztöndíjaikat, az előkelőknél későbbi hivatalhoz jutásuk nehezedett meg, az összejöveteleket befogadó házigazdákat pedig 100 tallér pénzbüntetésre ítélték.

A hannoveri kormány 1748-as tiltó rendelete valamennyi diákrendre vonatkozott, de ezek ennek ellenére titokban tovább működtek. A hétéves háború alatti erkölcsi romlásért az egyetem vezetősége a diákrendeket is felelősnek tartotta, ezért ismételten elrendelte feloszlásukat. Szigorú ítéleteket azonban nem tudtak hozni a diákok ellen, mivel a diákság majd kétharmada tagja volt valamelyik diákrendnek a 60-as évek elején, ráadásul a legjobb családokból származtak. Ezért végül 1766-ban a prorektor egyenként bekérte az összes érintettet, és megeskette őket, hogy lemondanak a tagságukról. Ezzel annyira megbénították a titkos társaságokat, hogy azok rövid időn belül maguktól feloszlottak.

(*A 18. század utolsó harmada*) A század utolsó harmada még sok nyugtalansággal kezdődött. A diákok jelentős része meggondolatlan adósságokba keveredett, az előadások látogatása helyett szórakozni jártak, biliárdoztak, mulatoztak, erőszakoskodtak. A hétéves háború okozta erkölcsi romlást nehéz volt felszámolni. Az egyetem felettes szerve, a hannoveri Királyi Titkos Tanács kemény büntetéseket követelt. Nem számított – mint korábban –, hogy emiatt a diáklétszám csökkenni fog, sokkal fontosabb volt a fegyelem megszilárdítása. Az egyetemi szenátus ezért aztán szigorú rendeleteket hozott, és ezeket 1763-ban az újrafogalmazott akadémiai törvénybe foglalta.

A város nyugalma érdekében 1763-ban egy 50 fős egyetemi őrséget is felállítottak, melynek közvetlen illetékessége volt a diákok felett. 1766 júliusában mégis ötnapos zavargás tört ki a városban. Az egyetemi vezetés nem engedélyezte egy bál megtartását. A diákok erre a piactérre vonultak, kiáltoztak és énekeltek. Az egyetemi őrség csak botozással tudta feloszlatni a 300 főre duzzadt, randalírozó tömeget. Másnap a karcerba zárták az azonosított résztvevőket, másokat áristomra ítélték. Ennek ellenére este újrakezdődtek a zavargások, a diákok kövekkel dobálták az őrséget, mire a pedellus a katonaság segítségét kérte. Harmadnap már lövések is dördültek, de a katonaság kivonulására a diákok visszahúzódtak. A negyedik napon a diákok „*pereat*” kiáltásokkal vonultak fel és ablakokat törtek be. A tanúvallomások szerint olyan anarchia volt, hogy a polgárok nem mertek kimenni az utcára, az egyetemi szenátus pedig attól tartott, hogy mindez a „jénai zabolátlan szabadsághoz” vezet majd. Ezért az ötödik napon kiengedték a fogdából a zavargás letartóztatott vezetőit, amit a diákok nagy éljenzéssel fogadtak. A prorektor, aki ekkor a híres matematikus, *Abraham Kästner* volt, büntetlenséget ígért a résztvevőknek, ez volt az ára, hogy végre nyugalom legyen a városban. Az egyetemi szenátus a felsőbb hatóság megértését kérte jelentésében, mivelhogy a további nyugtalanságtól való félelmében a résztvevőket nem citálta az egyetemi bíróság elé és nem büntette meg őket. Azaz, a diákok megregulázásában az egyetemi hatóság csődöt mondott. A hannoveri kormány vizsgálóbizottságot küldött Göttingenbe. Három főkolompot örökre kitiltottak az egyetemről, megkurtították a mindenkori prorektor jogait: a döntéseket ettől kezdve egy professzori triumvirátus és a Hannoverből kinevezett szindikusz készítette elő. A diákok panaszát is úgy-ahogy orvosolták: a jövőben a kulturális diákrendezvényeket engedélyezték, sőt támogatták is.

A legtöbb bírósági ügyet (874) a hétéves háborút követő évtizedben tárgyalták, minden második diákot büntettek valamiért. A század során egyébként összesen 5221 esetben ítélezett az egyetemi bíróság, ebből 805 rendzavarás miatt volt. A rendzavarásban a legtöbb ügyet lármázás miatt tárgyalták (290), második helyen a tiltott hazárdjáték vétsége szerepelt (82), csínytevésről okozott anyagi kár 69 esetben fordult elő. Büntettek iszákosságért, csendháborításért, zavargásokért és dohányzásért is, ugyanis 1772 óta tilos volt az utcán és a sétányon dohányozni.

A bírósági ügyek kronologikus megoszlása, 1734–1803

															összes	
		781														21
																232
diákok közötti konfliktus	24	32	56	127	85	48	110	133	133	91	47	61	82	80	1109	
a polgárokkal	3	10	28	26	14	28	64	106	85	44	24	31	26	30	519	
adósságper	32	59	71	83	96	50	104	436	177	111	108	155	114	129	1725	
egyéb	55	76	86	159	110	74	178	199	174	120	107	141	171	218	1868	
összesen	114	177	241	395	305	200	456	874	569	366	286	388	393	457	5221	

BRÜDERMANN, S.: *Göttinger Studenten und akademische Gerichtsbarkeit im 18. Jahrhundert*. 1990. 536. oldal, 2. táblázat

(Az egyetem aranykora) A szigor és a sok büntetés meghozta eredményét. Míg a német egyetemeken a diáklétszám folyamatosan csökkent, Göttingenben az 1770-es évektől egyre emelkedett. A 18. században Németország 30 tradicionális egyetemén évente átlagosan 8000

diák tanult, de ez a szám a század végére a háborúk és a Rajna-menti területek elcsatolásával 6000-re csökkent. Az új alapítású és ezért modernnek számító hallei és göttingeni egyetemen volt a legmagasabb a szemeszterenkénti diáklétszám: a 80-as években 1000, illetve 800 fő körül. Mellettük még Jéna és Lipcse számított nagy egyetemnek, a többiben 100–200, a kis egyetemeken, mint Erfurt vagy Greiswald, még ennél is kevesebb volt a diákok száma.

A táblázatból is jól látható a bírósági ügyek visszaesése. Pedig Európa és a német egyetemek ifjúsága forrongott ebben az időben, a francia forradalom hatása mindenütt érezhető volt. Göttingen kivétele talán annak tudható be, hogy angol mintát követve itt eleve szabad szellemű oktatás folyt, professzor és diák egyaránt kritizálhatta a fennálló rendet. A politikát tanító *August Schläzer* órái ellen maga a bécsi udvar emelt kifogást. *Berzeviczy Gergely* 1785-ban ezt írta róla: „*Úristen, mi mindent mond az előadásain! Az első politikaóráját szinte megkövülten hallgattam.*”

Mégis a 18. század egyetlen göttingeni lázadása ekkor tört ki. A kiváltó ok nem a francia forradalom, a szabadság és egyenlőség eszméjéért való zendülés volt. Az eset egyszerű, szokványos történetként indult: 1790 júliusában egy asztaloslegény és egy diák összeshóllalkozott az utcán, ami nem számított ritka esetnek. Az céhlegények társadalmi státusza hasonló volt a diákokéhoz, ők is kötetlenül élő fiatalok voltak, és a céhekhez való tartozásuk nekik is egyfajta előjogokat biztosított, ezért aztán sokszor mérték össze erejüket egymással. A vita itt tettlegességig fajult, melybe más céhlegények is beavatkoztak. Este tüntetőleg néhány száz diák végigvonult a városon, randalíroztak és összetörték az asztalosos céhtábláját. Másnap összegyűlt vagy 500–700 legény, mester – még a környékbeli településekről is érkeztek –, piros kokárdát tűztek a kalapjukra, levadászták a diákokat és bántalmazták őket. A diákok a városházára menekültek, rendkívüli helyzet alakult ki a városban. Tradicionális harci eszköztárukból a diákok előbányászták a leghatékonyabbat: elhagyták a várost. Működött a diákszolidaritás, majd minden diák kivonult Göttingenből a szomszédos *Kertslingeröder Feldre*. Tudták, nélkülük nincs egyetem és a város polgárainak megélhetése is kockán forog. Visszatérésükhöz feltételeket szabtak: büntetlenségük biztosítását, ugyanakkor a céhlegények megbüntetését és ünnepélyes bevonulást a városba. Így is lett, a visszatérő diákokat zeneszó és ingyen sör fogadta, a katonaság szalutált, a polgárok kivilágították az ablakaikat. A következő napokban született ítéletek a legényeket marasztalták el, súlyosabb büntetést kaptak, mint a diákok, akik közül csak kettőt zártak ki az egyetemről. A presztízsharcot a diákok megnyerték.

A göttingeni egyetem fénykorában, az 1780–90-es években iratkozott be a legtöbb gazdag és előkelő diák. 1788–98 között 11 herceg és 148 gróf tanult Göttingenben, köztük az angol király fiai, koronahercegek, fejedelmfiak. A nemesek amúgy is túlréprezentáltak voltak a német egyetemeken: a diákság 11%-át alkották. Göttingenben ehhez képest is kiugróan magas volt az arányuk, a századra vetítve 18%. A század végén a matrikulába már többnyire bejegyezték a diákok származását is, eszerint 1797-ben így nézett ki az egyetem szociális struktúrája:

Származás/ foglalkozás	Nemes (77)	Nem nemes (430)
hivatalnok	66,2%	49,0%
akadémikus	2,6%	9,7%
földbirtokos	29,9%	10,4% (birtokos polgár)
egyéb	1,3%	30,4% (kispolgár)

KUHN, A. – SCHWEIGARD, J.: *Freiheit oder Tod! Die deutsche Studentenbewegung zur Zeit der Französischen Revolution*. 2005, 23–24. alapján

A táblázatból jól kiolvasható a híres és drága egyetem imázsa. A nemesek és jómódú polgárok magas száma – és persze az oktatási színvonal és infrastruktúra – meghatározta és minta értékűvé tette az ún. **göttingeni stílust**. Az egyetem félév-százados jubileumán, 1787-ben az aktuális prorektor ünnepi beszédében büszkén állította szembe a diákság erkölcsseit a kezdeti időkével. *Friedrich Gedike*, aki a porosz király megbízásából 1789-ben tanulmányt készített a német egyetemekről, kiemelte Göttingent, példaértékűnek, a Birodalom legjobb egyetemének minősítette. A felvilágosult abszolutizmus felduzzasztott bürokratikus apparátusa igényelte a jól képzett, jó modorú hivatalnokokat. Göttingen pont ezt nyújtotta diákjainak. A század végén a Német Birodalom közigazgatási álláshelyeit szinte kivétel nélkül *Johann S. Pütter* jogászprofesszor és a politikatudományt tanító *August Schlözer* egykori növendékei töltötték be.

(*Der Göttinger Student: a mintadiák*) Az utókor Göttingenről alkotott képe ezt az állapotot rögzíti. Csakúgy, mint a 1813-ban írott *Der Göttinger Student* című könyv. Ezt lapozva azt olvashatjuk, milyen szorgalmas a göttingeni diák: reggel 5-kor kel, napi 10-12 órát tanul, és csak ha elvégezte mindennapi feladatát, keresi a jó barátok társaságát. Este önvizsgálatot tart, és ha nem találja elegendőnek az napi munkáját, még 1-2 órát este is a tanulásnak szentel. Szórakozásként egészségügyi sétákat tesz, vagy olvas, és csak vasárnap délután indul mulatságba – természetesen a városon kívül –, ahol lehetőség nyílik táncolni, kuglizni vagy csendesen pipázva szemlélni. Minden luxust kerülve, de tisztán és rendezetten öltözködik, házigazdájához udvarias, diák-társaival szemben becsületos, megbízható. Eltekintve a mostani idők zavaraitól – írja –, Göttingenben nagy szorgalom, jó hangulat és erkölcs jellemzi a diákságot. Néhány átutazó vagy újonnan érkező diák nevezhető csak kötekedőnek, de nem jénai mértékkel. Egyébként is a máshonnan érkezők durvasága a jó göttingeni stílust nem tudja megzavarni, ellenkezőleg, az van jótékony hatással a neveletlen jövevényre. Oly sok külföldi pedig mint itt, egy egyetemen sem található, és a sok náció összefolyása gazdagítja a diákok ismereteit és tapasztalatait.

(*Összefoglalás: az akadémiai szabadság tartalmának változása*) Az akadémiai szabadság tartalma a 18. század során átalakuláson ment keresztül, és ez a változás Göttingenben is jól nyomon követhető. Az akadémiai szabadság az *Authentica habita* óta jogi státuszt jelentett, védelmet nyújtott és erősítette az egy közösséghez tartozás tudatát általa, hogy tagjai számára egyenlő jogokat biztosított. E szabadság korlátozása feljogosította a diákokat a lázadásra, ugyanakkor az akadémiai státusz nyújtotta privilégiumok következtében védelmet is jelentett.

Az akadémiai társadalom rendi privilégiumokra emlékeztető kiváltságait viszont egyes diákközösségek a század folyamán ifjúkori szertelenségeik kiéléséhez jogi védettséggé használták fel, és a városi hatóságokkal szemben csak az egyetem jogi fennhatóságát ismerték el. A század végére megváltozott a helyzet. A korábban mindennaposnak számító rendbontások (pennalizmus, heccelés, ablakbetörés) megritkultak. Az 1763-as akadémiai törvény még az „*übel betitelte academische Freyheit*” ellen foglalt állást, de az 1796-os átdolgozás már arra emlékeztette a diákokat, hogy alattvalók, és ennél fogva kötelesek a diákszabadság lassan elfelejtődő hóbortja ellen fellépni. Az akadémiai szabadság ettől kezdve a tradicionális rendi-közösségi jogok helyett az egyén tanuláshoz való jogát jelentette.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- BERZEVICZY Aladár: Aus den Lehr- und Wanderjahren eines ungarischen Edelmannes im vorigen Jahrhunderte. Briefe Gregor von Berzeviczy's an seine Mutter aus Deutschland, Frankreich und England in den Jahren 1784 bis 1787. Leipzig, 1897.
- BRÜDERMANN, Stefan: Göttinger Studenten und akademische Gerichtsbarkeit im 18. Jahrhundert. Göttingen, 1990. (Göttinger Universitatsschriften: Ser. A. Bd.15)
- FOGARASI Sámuel: Marosvásárhely és Göttinga. Önéletírás 1770–1799. Közzéteszi: Juhász István. Bukarest, 1974.
- GEDIKE, Friedrich: Mehr als irgend eine andere in Deutschland bekannt. Die Göttinger Universität im Bericht des „Universitätsbereisers Friedrich Gedike aus dem Jahre 1789. Hrsg.: Boockmann Hartmut. Göttingen, 1796.
- HEER, Georg: Marburger Studentenleben 1527 bis 1927. Marburg, 1927.
- KUHN, Axel – SCHWEIGARD, Jörg: Freiheit oder Tod! Die deutsche Studentenbewegung zur Zeit der Französischen Revolution. Köln–Weimar–Wien, 2005.
- RAA – Repertorium Alborum Amicorum – Internationales Verzeichnis von Stammbüchern und Stammbuchfragmenten in öffentlichen und privaten Sammlungen © W.W. Schnabel, 1998 ff. (<http://www.raa.phil.uni-erlangen.de/>)
Stadtarchiv Göttingen, Stammbuchsammlung
- UAG-KA: Universitätsarchiv Göttingen, Kuratorialarchiv.
- [WALLIS, Ludwig] Der Göttinger Student oder Bemerkungen, Ratschläge und Belehrungen über Göttingen und das Studentenleben auf der Georgia Augusta. Göttingen, 1995. (2.Neudr. d. Ausg. von 1813.)

